

Balabəyim Şükür qızı TAĞIZADƏ
Qərbi Kaspi Universitet, magistrant

Psixol.ü.f.d.os. Müşviq Hüseyn oğlu MUSTAFAYEV
E-mail: tagizadebalabeyim@gmail.com

VYETNAM SENDROMU VƏ ONUN YARANMASINA TƏSİR GÖSTƏRƏN AMİLLƏR

Xülasə

Vyetnam Sindromu, müharibə veteranlarında post-travmatik stress pozuntusu (PTSP) və sosial adaptasiya problemləri ilə müşahidə olunan mühüm psixoloji fenomendir. Araşdırmalar göstərir ki, müharibənin təsiri təkcə bir nəsillə məhdudlaşmır, həm də gələcək nəsillərə ötürülə bilər. ABŞ-də aparılan tədqiqatlar, veteranların psixi və fiziki sağlamlığına ciddi təsirləri olduğunu və yüksək stressin ölüm riskini artırdığını ortaya qoymuşdur. Sosial izolyasiya, identiklik böhranı və diaspora nəsillərinin hibrid kimlik problemi müharibədən sonra geniş yayılmışdır. Müharibə zamanı psixoloji dəstək mexanizmləri və döyüş sonrası erkən müdaxilələr psixi sağlamlığa müsbət təsir göstərmişdir. Vyetnam Sindromu, yalnız keçmişə aid bir fenomen deyil, həm də müasir hərbi münaqişələrdən qayıdan əsgərlərin və cəmiyyətin psixoloji vəziyyətini anlamaq üçün vacib bir nümunədir.

Açar sözlər: Vyetnam Sindromu, post-travmatik stress pozuntusu, müharibə veteranları, sosial adaptasiya, psixi sağlamlıq, hərbi münaqişələr.

UOT: 159.9

DOI: <https://doi.org/10.54414/PIFG2249>

Giriş

Vyetnam sindromu XX əsrin ikinci yarısında ABŞ cəmiyyətində və fərdlərində geniş yayılan psixoloji fenomen olub. Bu termin əsasən Amerika əhalisinin və hərbiçilərinin Vyetnam müharibəsindən sonra yaşadığı psixoloji travma, post-travmatik stress pozuntusu (PTSP) və hərbi müdaxilələrə qarşı ehtiyatlı yanaşmanı ifadə edir. Sindromun psixoloji əsasları, fərdi və kollektiv təsirləri, eləcə də müasir dövrdə oxşar hallar akademik araşdırmaların mühüm mövzularından birinə çevrilmişdir. XXI əsrdə ABŞ-ın Yaxın Şərqdəki hərbi müdaxilələri – xüsusilə İraq və Əfqanıstan müharibələri – Vyetnam sindromunun aktual qalmasına səbəb olmuşdur. Müasir dövrdə psixoloji sağlamlıq sahəsindəki inkişafлар nəticəsində müharibə veteranlarına PTSP müalicəsi və psixososial dəstək proqramları təqdim olunmaqdadır. Bununla belə, hərbi müdaxilələrdən sonra cəmiyyətin yaşadığı psixoloji travmalar və kollektiv inamsızlıq hələ də aktual problemlər sırasında qalmaqdadır [3].

Vyetnam müharibəsi (1955–1975) Amerika tarixində ən mübahisəli və travmatik hərbi münaqişələrdən biri olmuşdur. Bu müharibədən qayıdan minlərlə Amerika əsgəri döyüş zamanı və sonrasında ciddi psixoloji çətinliklərlə üzləşmişdir. Həkimlər və tədqiqatçılar, müharibə veteranlarının yaşadığı bu problemləri başa düşmək və müalicə etmək üçün yeni psixoloji sindrom anlayışlarını araşdırmağa başladılar. Bu kontekstdə “Post-Vietnam Sindromu” termini ortaya çıxmış və sonradan Posttravmatik Stress Pozğuntusu (PTSP) anlayışının inkişafına töhfə vermişdir.

Post-Vietnam Sindromu, döyüş zamanı ağır travmalar keçirmiş və müharibədən sonra sosial uyğunlaşmada çətinlik çəkən veteranlarda rast gəlinən psixoloji və emosional pozğunluqlar toplusudur. Bu sindromun simptomlarına yuxusuzluq, kabuslar, əsəbilik, depressiya, yadlaşma hissi, güclü günahkarlıq duyğusu və aqressiv davranışlar daxildir. Veteranların əksəriyyəti müharibədən qayıtdıqdan sonra cəmiyyətə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkmiş, həm ailələri, həm də iş mühitlərində problemlərlə üzləşmişdirlər [6].

Müharibədən sonra veteranların yaşadığı problemlərin daha yaxşı anlaşılması üçün psixoloqlar, psixiatrlar və sosioloqlar müxtəlif araşdırmalar aparmışdır. Bu sindromun tanınması və müalicə üsullarının inkişaf etdirilməsi təkcə Vyetnam müharibəsi veteranları üçün deyil, gələcək münaqişələrdə iştirak edən əsgərlər üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqalə Post-Vietnam Sindromunun tanınmasını, səbəblərini və idarəetmə yollarını təhlil edərək, bu psixoloji problemin həlli üçün mümkün yanaşmaları müzakirə edir.

Tədqiqat

Post-Vietnam Sindromu, döyüş zamanı ağır travmalar keçirmiş və müharibədən sonra sosial uyğunlaşmada çətinlik çəkən veteranlarda rast gəlinən psixoloji və emosional pozğunluqlar toplusudur. Bu sindromun simptomlarına yuxusuzluq, kabuslar, əsəbilik, depressiya, yadlaşma hissi, güclü günahkarlıq duyğusu və aqressiv davranışlar daxildir. Veteranların əksəriyyəti müharibədən qayıtdıqdan sonra cəmiyyətə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkmiş, həm ailələri, həm də iş mühitlərində problemlərlə üzləşmişdirlər.

Müharibədən sonra veteranların yaşadığı problemlərin daha yaxşı anlaşılması üçün psixoloqlar, psixiatrlar və sosioloqlar müxtəlif araşdırmalar aparmışdır. Bu sindromun tanınması və müalicə üsullarının inkişaf etdirilməsi təkcə Vyetnam müharibəsi veteranları üçün deyil, gələcək münaqişələrdə iştirak edən əsgərlər üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqalə Post-Vietnam Sindromunun tanınmasını, səbəblərini və idarəetmə yollarını təhlil edərək, bu psixoloji problemin həlli üçün mümkün yanaşmaları müzakirə edir [7].

Veteranlar arasında müşahidə edilən psixoloji və emosional problemlər ilkin dövrlərdə kifayət qədər araşdırılmamış və əhəmiyyətsiz hesab edilmişdir. Lakin, müharibədən sonra cəmiyyətə uyğunlaşma çətinliyi çəkən və daim stress altında olan veteranların sayı artdıqca, bu fenomen daha çox diqqət çəkməyə başlamışdır.

Post-Vietnam Sindromunun əsas simptomları aşağıdakılardır:

- Travmatik hadisələrin təkrar yaşanması: Veteranlar müharibə zamanı yaşadıkları ağır anları tez-tez yuxularında və ya gündəlik həyatlarında yenidən yaşayır, kabuslar və ani qorxu halları ilə üzləşirlər.

- Qaçınma davranışları: Onlar müharibəni xatırladan hər hansı bir vəziyyətdən və ya söhbətdən qaçmağa meyilli olurlar. Bu, onların sosial izolyasiyasına gətirib çıxara bilər.

- Daimi həyəcan və gərginlik: Veteranlar daim gərginlik hiss edir, ani səslərə və ya hadisələrə qarşı həddindən artıq reaksiya verirlər.

- Depressiya və sosial izolyasiya: Cəmiyyətə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkən veteranlar depressiyaya düşür, hətta intihar düşüncələri belə yaşaya bilərlər.

Bu simptomlar yalnız fərdin həyatına deyil, ailə üzvlərinə və bütövlükdə cəmiyyətə də mənfi təsir göstərir. Buna görə də, Post-Vietnam Sindromunun vaxtında aşkarlanması və düzgün idarə olunması son dərəcə vacibdir.

Bu məqalədə sizinlə keçmiş Vyetnam müharibəsi iştirakçısının təcrübə və düşüncələrini qeyd edəcəm. Keçmiş Cənubi Vyetnam ordusunun döyüş fotoqrafı Pham Quoc Hung ilə müsahibə aparır. Hung, müharibənin bitdiyi gün sakitlik hiss etdiyini və sülhün gələcəyinə ümid etdiyini bildirir. O, "Mən qorxmadım, çünki heç vaxt silahım olmadı. Mən jurnalist idim. Peşman olacağım bir şey yox idi" deyir [3].

Müharibə, təkcə siyasi və iqtisadi dəyişikliklərə səbəb olmur, eyni zamanda fərdi və kollektiv psixologiyaya dərin təsir göstərir. Xüsusilə, müharibə sonrası məcburi köç, fərqlərin nostalji hissini gücləndirir və identiklik böhranı yaratmağa səbəb olur. Vyetnam müharibəsindən sonra Cənubi Vyetnam rejiminin süqutu ilə minlərlə insan ölkəni tərk etməyə məcbur qaldı. Bu proses, onların mədəni və psixoloji integrasiyasına təsir etməklə yanaşı, həm də iki fərqli dünya arasında qalmaq hissini yaratdı.

Psixoloji araşdırmalar göstərir ki, nostalji fərdin keçmişi ideallaşdıraraq mənəvi və davamlı bir kimlik formalaşdırmasına kömək edə bilər. Müharibədən sonra Vyetnamı tərk edən insanlar üçün keçmişin romantikləşdirilməsi geniş yayılmış bir fenomendir. Onlar üçün itirilmiş vətən yalnız coğrafi məkan deyil, həm də emosional bağlılıq obyektidir. Bu hal, psixologiyada "nostalgik dissonans" adlandırılan vəziyyəti yaradır, yəni fərdin keçmiş haqqında subyektiv təəssüratları onun real tarixi təcrübəsi ilə uyğun gəlmir [5].

Kimlik nəzəriyyələri göstərir ki, fərdlər özlərini müəyyən bir qrupa aid hiss etmədikdə, kimlik

böhranı yaşayırlar. Vyetnam diasporasında doğulan gənclər, nə tamamilə vyetnamlı, nə də tamamilə qərblilə olduqlarını hiss edirlər. Bu, hibrid kimlik fenomenini yaradır və bu fərdlərin psixososial inkişafına təsir göstərir. Müxtəlif mədəni kodlar arasında sıxışmış qalmaq, mənəvi və psixoloji gərginlik formalaşdırır.

Psixoloji araşdırmalar göstərir ki, travmatik hadisələrin təsiri təkcə birbaşa iştirakçılarla məhdudlaşmır, həm də nəsillər boyunca ötürülə bilər. Vyetnam müharibəsinin şahidi olanların övladları da müharibənin təsirini dolayı yolla hiss edirlər. Bu, epigenetik və sosial-psixoloji mexanizmlər vasitəsilə nəsillərarası travma fenomeni kimi özünü göstərə bilər [4 səh, 236-238].

Vyetnam müharibəsindən sonra mühacirət edən fərdlərin psixoloji vəziyyəti, onların keçmişə olan bağlılığı, assimilyasiya çətinlikləri və identiklik böhranı ilə xarakterizə olunur. Nostalji və itirilmiş vətən hissi, diasporadakı fərdlərin psixi sağlamlığına və sosial adaptasiyasına ciddi təsir göstərir. Bu kontekstdə, müharibə sonrası psixoloji adaptasiya və identiklik formalaşmasının daha dərinlən araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Vyetnam müharibəsi veteranlarının post-travmatik stress pozuntusu (PTSP) ilə bağlı uzunmüddətli təsirlərini araşdırmaq məqsədilə ABŞ Konqresi, 1983-cü ildə Əlillər İşləri üzrə Administrasiyaya (VA) "Vyetnam veteranları arasında post-travmatik stress pozuntusu və mülki həyata uyğunlaşmada digər psixoloji problemlərin yayılması və insidensiyasının hərtərəfli öyrənilməsi"ni tapşırırdı. Bu tədqiqat, Milli Vyetnam Veteranlarının Yenidən Uyğunlaşma Tədqiqatı (NVVRS) adı ilə tanındı və onun nəticələri veteranların sağlamlığı ilə bağlı bir çox siyasət dəyişikliklərinin əsasını təşkil etdi [1].

İllər sonra, Konqres VA katibinə əvvəlki tədqiqatın məlumat bazası və nümunəsindən istifadə edərək post-travmatik stress pozuntusu üzrə bir tədqiqat aparmaq üçün müvafiq bir qurumla müqavilə bağlamağı tapşırırdı. Bu davam tədqiqatı, Milli Vyetnam Veteranlarının Uzunlmasına Tədqiqatı (NVVLS) olaraq bilinir və VA tərəfindən maliyyələşdirildi. Tədqiqat, Abt Associates və Nyu-York Universitetinin Psixiatriya Departamentindən olan multidissiplinar bir qrup tərəfindən həyata keçirildi və əvvəlki tədqiqatın üç həmmüəllifini əhatə edirdi. Tədqiqat qrupu 2013-

cü ilin dekabrında nəticələri VA-ya təqdim etdi və VA 2014-cü ilin avqustunda nəticələri Konqreslə paylaşdı.

NVVLS, NVVRS tədqiqatında iştirak edən iki veteran qrupunun təqib tədqiqatıdır: Vyetnam müharibəsində iştirak edənlər ("teatr veteranları") və Vyetnam dövründə xidmət edən, lakin Vyetnam bölgəsində olmayanlar ("dövr veteranları"). Teatr veteranları üçün müharibə zonasında stressə məruz qalma və digər döyüşlə əlaqəli təcrübələr NVVRS-də saatlıq müsahibələr zamanı qiymətləndirildi. Müharibə zonasında stressin ölçüləri arasında döyüşə məruz qalma, zorakılıq, məhrumiyət, mənanın itirilməsi, əsirlik və yaralı və ölümlərə məruz qalma kimi faktorlar var idi. Həm NVVRS, həm də NVVLS tədqiqatlarında bütün veteranlar müharibədən sonrakı fiziki və psixi sağlamlıq problemləri üçün qiymətləndirildi. Bəzi veteranlar təcrübəli psixi sağlamlıq mütəxəssisləri tərəfindən PTSP, böyük depressiya və maddə asılılığına fokuslanan müsahibələrə cəlb olundular [7].

1,839 uyğun veteranlardan 1,450-si bir və ya daha çox komponentdə iştirak etdi ki, bu da 79 faiz cavab nisbətini təşkil edir.

NVVRS iştirakçılarının təqibinə başladıqda, 2,348 iştirakçıdan 428-nin öldüyü müəyyən edildi. Ölüm şəhadətnaməsi məlumatları göstərdi ki, ölümlərin əksəriyyəti xroniki və qeyri-yoluxucu xəstəliklər (78.7 faiz) və ya yaralanmalar, intihar və narkotik həddindən artıq dozası kimi xarici səbəblərdən baş verib. Analizlər göstərdi ki, 1987-ci ildə PTSP olan kişi teatr veteranları, PTSP olmayanlara nisbətən təxminən iki dəfə daha çox ölmə ehtimalına malik idi və yüksək müharibə zonası stressinə məruz qalan kişi və qadın teatr veteranları da aşağı və ya orta səviyyədə məruz qalana nisbətən təxminən iki dəfə daha çox ölmə ehtimalına malik idi.

Bourne'un araşdırmasına görə, Vyetnamda psixiatrik pozğunluqların yayılması gözlənilməyindən daha aşağı olmuşdur. Bu, həm döyüş şəraitində tətbiq edilən yeni psixoloji yanaşmalarla, həm də müharibənin unikal xüsusiyyətləri ilə izah olunur. Müəllifin təhlilləri, döyüş psixiatriyasının təkcə müharibə dövründə deyil, eyni zamanda müharibədən sonrakı dövrdə də (post-travmatik stress pozğunluğu – PTSD baxımından) əhəmiyyətini vurğulayır [2].

Məqalədə Bourne psixiatrik pozğunluqlara təsir edən müxtəlif amilləri nəzərdən keçirir. Onlar arasında bu əsas faktorlar qeyd edilir, döyüş müddəti və döyüşün xüsusiyyətləri, psixoloji seçim və hazırlıq, döyüş şəraitində dəstək mexanizmləri, tibb və psixoloji müdaxilə. Əlavə olaraq əsgərlərə təcili psixiatrik yardım göstərilməsinin önəmi vurğulanırdı. Bourne qeyd edir ki, ilkin psixoloji müdaxilələr nə qədər erkən aparılsa, uzunmüddətli psixiatrik problemlərin qarşısı o qədər effektiv alınır [5]

Nəticə

Vyetnam Sindromu XX və XXI əsrlərdə psixoloji travmalar, post-travmatik stress pozuntusu (PTSP) və cəmiyyətin hərbi müdaxilələrə yanaşması baxımından mühüm bir fenomen olaraq qalmaqdadır. Bu sindromun təşkili və araşdırılması, özəlliklə Vyetnam müharibəsi veteranlarının müqayisə olunmaz psixoloji çətinliklər yaşadığını ortaya qoyur. Araşdırmalar göstərir ki, travmatik hadisələrin uzunmüddətli təsiri tək bir nəsillə məhdudlaşmır, eyni zamanda nəsillər boyunca ötürülə bilər.

ABŞ-də aparılan tədqiqatlar, Xüsusilə NVVRS və NVVLS kimi layihələr vasitəsilə Vyetnam müharibəsi veteranlarının sosial adaptasiya çətinliklərini, fiziki və psixi sağlamlıqlarına dair problemləri sistemli şəkildə araşdırmışdır. Nəticələr göstərir ki, müharibə zonasında yüksək stressə məruz qalan veteranlar arasında PTSP nisbətinin daha yüksək olması və bu faktorun onların ölüm riskini artırma biləcəyi müsbət əlaqələrilə təsdiq olunmuşdur.

Bourne-un araşdırmaları göstərir ki, Vyetnam müharibəsində psixiatrik pozğunluqların yayılması gözləniləndən daha aşağı olmuşdur. Bunun əsas səbəbi müharibənin xarakteri, əsgərlərin psixoloji hazırlığı və döyüş şəraitində tətbiq olunan dəstək mexanizmləri ilə izah edilir. Döyüş sonrası psixiatrik müdaxilələrin erkən aparılması isə veteranların uzunmüddətli psixoloji sağlamlığı üçün vacib rol oynamışdır.

Sonda qeyd etmək lazımdır ki, Vyetnam Sindromu yalnız tarixi bir fenomen deyil, həm də müasir hərbi münaqişələrdən qayıdan əsgərlərin və

bütövlükdə cəmiyyətin qarşılaşdığı problemlərin başa düşülməsi üçün vacib bir presedentdir. Bu səbəbdən, PTSP-nin tanınması, müalicə üsullarının inkişaf etdirilməsi və veteranlara uzunmüddətli psixososial dəstək göstərilməsi davamlı diqqət tələb edən sahələrdən biri olaraq qalır. Müharibənin insan psixologiyasına təsiri yalnız fərdi deyil, eyni zamanda cəmiyyət dərəcəsində də qiymətləndirilməli və ona uyğun siyasətlər formalaşdırılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Bourne PG. Military psychiatry and the Vietnam experience. *Am J Psychiatry*. 1970;127:481-488.
2. Goodwin J. The etiology of combat-related post-traumatic stress disorders. In: Williams TC, ed. *Post-Traumatic Stress Disorders of the Vietnam Veteran*. Cincinnati: Disabled American Veterans; 1980:1-23.
3. Figley CR. Psychosocial adjustment among Vietnam veterans: An overview of the research. In: Figley CR, ed. *Stress Disorders Among Vietnam Veterans*. New York: Brunner/Mazel; 1978:57-70.
4. *Diagnostic and Statistical Manual*, 3rd ed. Washington, DC: American Psychiatric Association; 1980:236-238.
5. Friedman MJ. Post-Vietnam syndrome: Recognition and management. 1981;22(11):931-942.
6. Schlenger WE, Corry NH, Kulka RA, Williams CS, Henn-Haase C, Marmar CR. Design and methods of the National Vietnam Veterans Longitudinal Study. *Int J Methods Psychiatr Res*. 2015;24:186-203.
7. Brooks MS, Ladtka SB, Ladtka JN. Evidence of greater health care needs among older veterans of the Vietnam War. *Mil Med*. 2008;173:715-720.

Balabayim Shukur TAGHIZADE

2nd-year Master's student at Western Caspian University

Assoc. Prof. Dr. of Psychology, Mushvig Huseyn MUSTAFAYEV

E-mail: tagizadebalabeyim@gmail.com

VIETNAM SYNDROME AND THE FACTORS AFFECTING ITS EMERGENCE

Summary:

Vietnam Syndrome is a significant psychological phenomenon observed in war veterans with post-traumatic stress disorder (PTSD) and social adaptation issues. Research shows that the impact of war is not limited to a single generation but can also be passed on to future generations. Studies conducted in the United States have revealed that the effects of war seriously impact the mental and physical health of veterans, increasing the risk of death due to high stress. Social isolation, identity crises, and hybrid identity issues among diaspora generations have become widespread after the war. Psychological support mechanisms during the war and early post-combat interventions have had a positive impact on mental health. The Vietnam Syndrome is not only a phenomenon of the past but also an important example to understand the psychological state of soldiers returning from modern military conflicts and the society at large.

Keywords: Vietnam Syndrome, post-traumatic stress disorder, war veterans, social adaptation, mental health, military conflicts.

Балабеим Шукюр ТАГИЗАДЕ

Западно-Каспийского Университета, магистрант

профессор Мушвиг Гусейн МУСТАФАЕВ Доц, д.п.н.,

E-mail: tagizadebalabeyim@gmail.com

ВЬЕТНАМСКИЙ СИНДРОМ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЕГО ВОЗНИКНОВЕНИЕ

Резюме:

Вьетнамский синдром — это важный психологический феномен, наблюдаемый у ветеранов войны с посттравматическим стрессовым расстройством (ПТСР) и проблемами социальной адаптации. Исследования показывают, что влияние войны не ограничивается только одним поколением, но может передаваться и на следующие поколения. Исследования, проведенные в США, показали, что война оказывает серьезное воздействие на психическое и физическое здоровье ветеранов и повышает риск смертности из-за высокого уровня стресса. Социальная изоляция, кризис идентичности и проблемы с гибридной идентичностью у поколений диаспоры стали широко распространены после войны. Психологическая поддержка и ранние вмешательства после боевых действий положительно влияли на психическое здоровье. Вьетнамский синдром — это не только феномен прошлого, но и важный пример для понимания психологического состояния солдат, возвращающихся из современных военных конфликтов, и общества в целом.

Ключевые слова: Вьетнамский синдром, посттравматическое стрессовое расстройство, ветераны войны, социальная адаптация, психическое здоровье, военные конфликты.